

L'enciam

(ALDC, V, 1130. L'enciam)

L'enciam és una planta d'hort (*Lactuca sativa*), de la qual es cultiven diverses varietats; prové del llat. vg. *INCISĀMEN 'conjunt de tallets, de coses tallades', der. de INCISUM, part. del llat. cl. INCIDĒRE 'fer un tall, fer incisions, fer a trossos' (der. alhora de CAEDĒRE 'tallar') (DECat); documentat al s. XVII (però enciamera, al s. XV), presenta noms diversos: a) amb el nucli mata: mata d'enciam 8, 37, 57, mata d'ensalada 94, i b) segons les varietats: enciam de lletuga 32, 90, 92, amb la var. enciam de lletuga 130, amb nasal adventícia; enciam llissa 106. El mot enciam és resultat d'una dissimilació de sibilants del primitiu encisam, més fidel a la forma originària, que s'enriqueix amb la var. fonètica encesam 176 i les var. sintagmàtiques encisam d'orella de burro 159 i lletua d'encisam 161. La pronúncia del segment inicial oscil·la entre [en]- i [an]-; el gènere és m., però apareix algun cas de f. (enciam llissa 106; cf. enciam rissada 'escarola' 106).

Lletuga (s. XIII) deriva del llat. LACTUCA, compost de LAC, LACTIS 'llet' i el suf. -uga (< -UCA); dit així perquè, aplicat a la lletuga silvestre o borda (*Lactuca virosa*), té "tallos... llenos de cierta leche" (Laguna, ap. Font Quer, 1982: 873), "al lastimarlas, todas las partes de la planta segregan un látex muy blanco" (Font Quer, 1982: 871). Var.: lleituga 4, 9 (ross. llaytugues, s. XIII), forma arcaica mantinguda per

contacte amb l'oc. (laituga), diftong procedent de -CT- i conservat en ribagorçà (lleit, feiti); lletua 149, 163, 164, 187, 190, amb pèrdua de la consonant velar en contacte amb una vocal posterior (com agulla > val. aiulla); lletuga d'enciam 81, 82, lletua d'encisam 161; lletuba 149, amb pas *g > b*, per equivalència acústica (veg. Veny, 1989 a). Letxua 93 és un clar manlleu al cast. lechuga, semiadaptat al val., com ho és ensalada (< cast., s. XV, der. de sal), adaptat en ensalà, i que constitueix una especialització centrada en una de les hortalisses que formen una amanida (compareu amb aquest valor general que ofereix el val. en el mapa 732, on es pot observar el fenomen invers, el valor general de enciam com 'amanida').

Altres mots locals: escarola frisada 2 pot referir-se a una altra espècie; copet 188, dim. de còp (< m. de copa < CÚPPA), es refereix a la "lletuga feta", amb les fulles ja apilotades. El nom que sembla més antic, lletuga, es troba en àrees laterals, alacantí i ross., i isolades, men., eiv., alg. i mall., on conviu amb enciam, mot que, juntament amb encisam, ocupa una gran part del domini lingüístic, solament tallat per l'intrús ensalada.

Són mots normatius lletuga i enciam, des del DOrt, 1917 (on figura escrit ensiam, que es va corregir des del DIEC₁, 1995); encisam, des del DIEC₁, 1995.

